

- Мишанич 1994 - Мишанич О. Григорій Сковорода. - К., 1994.
- Налимов, Дрогалина 1995 - Налимов В. В., Дрогалина Ж. А. Реальность не-реального. - М., 1995.
- Серр 1999 - Серр М. О Жюль Верне // *Философия языка: в границах и вне границ* / Под ред. Ю. С. Степанова, Ю. И. Сватко, М. Серр и др. - Харьков. 1999.-С. 303-329.
- Сковорода 1973,1 - Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. - К., 1973. - Т. 1.
- Сковорода 1973,2 - Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. - К., 1973. Т.2.
- Стасевський 1998 - Стасевський С. Б. Стилiстична роль слiв-символiв у збiрцi Г. Сковороди "Сад божественних пiсень" // *Пам'ятi Григорiя Сковороди: Матерiали наукової конференцiї, присвяченої 275-й рiчницi вiд дня народження українського фiлософа та поета.* - Х., 1998. - С. 130-133.
- Товкачевський 1913 - Товкачевський А. Григорій Савич Сковорода // *Українська хата.* - 1913. Ч. 4, 5. С. 209-278.
- Ушкалов 1994 - Ушкалов Л. Світ українського барокко. - Харків, 1994.
- Ушкалов 2001 - Ушкалов Л. Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду. - Х., 2001.
- Чижевський 1994 - Чижевський Д. Історія української літератури (від податків до доби реалізму). - Тернопіль, 1994.
- Эншлен 1954 - Эншлен Ш. Происхождение религии. - М., 1954.

Наталія Малюга

МОВА, НАЦІЯ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Етнічно-психічні ознаки народу відбиваються на духовному світі письменника, позначаються на його мисленні, результатах творчості. Тематично-проблемні тенденції, осмислюючись у творчості багатьох митців, витворюють тяглість традиції, національно-типові характери, виявлені в індивідуалізованих персонажах. Від філософських спостережень за етнічним кругозором і системою моральних цінностей нації письменник обов'язково приходять до конкретних умовиводів про долю окремої людини, її психологію поведінки, етику й мораль, що виявляються в національному характері.

Проблема репрезентації національного характеру в національній літературі за своєю суттю є невичерпною, такою, що

не може втратити актуальності, вона потребує вивчення, не заангажованого ідеологією. На матеріалі сатиричної, гумористичної, іронічної прози сучасних українських письменників ми вже намагалися дати своє розуміння рис національного характеру, художньої свідомості, спробували простежити зміну ментальних настанов, зумовлену історичними подіями кінця ХХ сторіччя [Малюга 2004: 313-3211.

Метою нашого дослідження є вияв прагматичних настанов у мовній поведінці персонажів прозової літератури новітнього періоду.

Письменники сучасної доби приділяють чимало уваги мовному питанню насамперед тому, що “його невирішеність є індикатором загального становища українського етносу в українській державі” [Піскунов 2002: 9].

Людина перебуває в режимі життя, на яке специфічно впливають етнічна спільнота й суспільство. Взаємодія особистості з поліетнічним “чужим” середовищем наштовхується на сукупність взаємопов’язаних різноманітних факторів, серед яких визначальними стають асиміляційно-конвенціональні. Протягом століть українці не мали своєї сталої державності, яка б охороняла національні інтереси й права, регулювала суспільне життя, етнічну й духовну неущербність, це змусило націю скористатися так званим “захисним імунітетом” самозбереження:

Де ви народилися?

В Києві. А де ж іще?

- *Але ви так добре розлюблюєте по-українськи.*
- *Знаєте, в українському середовищі багато мужчин [...]*
- *Серйозно? - з жахом запитав він.*

Цілком...

І тільки заради цього ви заговорили по-українськи?

А хіба цього мало? Моя сестра з боку батька взагалі заговорила мовою суахілі, як попався відповідний мужчина.

А якою мовою ви говорите з хазяями цього дому?

- *Переважно мовою національного спілкування. З українськими інкрустаціями.*

Аз матір 'ю? Чоловіком? Сином?

- *Із свекрухою, в тон йому продовжила вона, - я обираюсь суржиком. Так вона мене краще розуміє і передає восени картоплю.*

Ви така прагматична?

- *Ну, а то як? Почала з вами російською, то надулися, як сич. А перешила на рідну, то й гарного вина дістали [Квіти 1997: 176-177].*

Персонаж тримає в своїх руках увесь процес комунікації, зокрема схему взаємодії з адресатом. Одне з чільних місць посідає такий аспект спілкування, як прагматичні пресупозиції, а саме: оцінка мовцем інтересів, думок, поглядів, психологічного стану, особливостей характеру і здатностей розуміння адресата. Комунікативні стратегії адресанта залежать від особи адресата, його готовності чи неготовності саме до запропонованих адресантом типу, напряму, тональності спілкування [Бацевич 2004: 106].

Як зауважують В. Піскунов, С. Піскунов, українці за імперських часів постраждали від здійснення політики формування " нової історичної спільноти - радянського народу " - фактично спільноти російськомовних етнічних маргіналів. І нині не можна ігнорувати наявні результати здійснення " національно-інтернаціональної " політики в імперській лабораторії масового створення та відтворення цих маргіналів [Піскунов 2002: 7].

Етнокультурний конфлікт породжує відчуття роздвоєності, вимушеного або добровільного балансування між " своїм " і " чужим ", причому не лише у світоглядному аспекті, індивідуальному світосприйманні, а майже на всьому культурному просторі певного етносу, де кожна особистість (а також традиція, символ тощо) вступає в контакт з інородним буттям, зокрема логосферою, уявленнями, стереотипами поведінки, смаками, звичаями та ін. [Життя етносу 1997: 211].

Мовець у ролі адресанта вступає в комунікацію з певного, чітко окресленою метою, яка є основним “енергетичним” стрижнем [Бацевич 2004: 105] побудови конкретного тексту (діалогу, полілогу). Мовленнєва стратегія й тактика, типи мовленнєвої поведінки залежать від іллокутивних намірів адресанта, його комунікативної мети. Наприклад: [■■■■] *заходили до кав'ярні, де каву варили майже так само, як на Вірменській у Львові, брали по чашечці і голосно розмовляли по-українськи.*

Зт хто та-акие? Па-аляки? Чехи? дивувались у кав'ярні, а вони навмисне вживали галицькі звороти, щоб більше бути схожими на іноземців [Квіти 1997: 181]. Як бачимо, правила розмови, так звані “максими спілкування” підтримуються учасниками спілкування, що навмисне послуговуються галицькими зворотами.

Духовна культура є тим чинником, за допомогою якого “етнос не тільки консолідувався, але й розвивався, примножувався і врешті-решт витворив міцний етнокод нації, без якого жоден народ не спроможний на самоутвердження” [Скуратівський 1992: 7]. Розуміння глибинних взаємозв'язків мови й етносу дозволяє обґрунтувати роль мови як фактора етнічної консолідації.

Соціально-політичні, національно-культурні орієнтації, релігійні уподобання, господарсько-економічна діяльність, стиль життя етносу є тими чинниками, що визначають глибину протиріч, які історично склалися в умовах співіснування етнічних груп, наприклад: [...] *я шагаю на Маскве, а по Києву я ганяю з торбами* [Квіти 1997: 177-178]. У цьому випадку опозиція “Київ” - “Москва” може бути доповнена такими членами ряду, як “свій” - “чужий”, “на щодень” - “на вихід”. Коли Київ асоціюється з домом, побутовими клопатами, то Москва - з офіціозом, показовістю.

Як у мовному питанні, так і в національному в цілому простежується практика подвійних, навіть потрійних стандартів: якщо від особи певної національності можна отримати зиск,

контакт із нею бажаний, то соціальна оцінка зі знаком якщо ж представники різних етносів співіснують у паралельних вимірах або ж ситуація контакту не призводить чи й не передбачає позитивних наслідків - оцінка зі знаком Наочним прикладом може слугувати усталений погляд слов'ян, згідно з яким євреї - висококласні адвокати, банкіри, політики, музиканти, актори, лікарі. Проте годі сподіватися на уникнення іронії в оцінці професійних якостей євреїв, задіяних у виробничій або сільськогосподарській сфері. Порівняймо: Вся офіційно та неофіційно зібрана інформація свідчила, що кращого хірурга, ніж Зеленович, у матусиному профілю нема. Інша річ - профіль Зеленовича. Матуся доручила довідатись, що стоїть за підозрілим прізвищем. А коли через довгий вибудований ланцюг знайомих пощастило вийти на відділ кадрів лікарні і виявилось, що Зеленович за паспортом білорус, матуся була розчарована: в медицині більше довіри викликає інша розшифровка п'ятої графі [Квіти 1997: 185] та., я пообіцяв йому на першу ж вимогу викладати всі предмети, окрім протипоказаного радянському єврею трудового навчання [Опудало 1997: 347]; Євреї, як відомо, в селах не водяться, отож вчителі і колгоспники села Бички зустріли мене з тим колосальним інтересом, який супроводжує будь-яку особу моєї національності, що невідомо як залетіла в село думаю, що вчителювання "єврейчика" назавжди увійшло в історію Бичків, а можливо, і в тамтешні легенди і міфи [Опудало 1997: 368].

Так, наприклад, на запитання "Чи рекомендована особа є успішним адвокатом?" відповідь "Він євреї" є вичерпною, у такому випадку кращої характеристики не потрібно. Однак інформація про те, що євреї працює автомеханіком чи вчителем праці, сприймається щонайменше з іронією, під сумнів ставиться його професійна майстерність. У свідомості українця євреї-стоматолог викликає довіру, а євреї-рятувальник - паніку.

Людина постає як сукупність речових якостей, своєрідний товар. Оскільки "як на товарному ринку, так і на ринку особистостей функціонує один і той самий принцип визначення їхньої мінової вартості" [Життя етносу 1997: 205], залишається лише визначити цю вартість, щоб не продешевити, не помилитися, більше отримати користі, соціальних дивідендів.

Ідеологічні звички не дозволяють помітити слухності й необхідності відмови від протистояння народів, оскільки етнічні пристрасті не дають можливості вбачати в співробітництві народів користь, загальний інтерес для суспільного добробуту.

Наявність "компліментарності", згідно з природничо-науковим тлумаченням процесів етногенезу, лежить в основі появи різноманітних форм міжетнічних контактів - від приязних, доброзичливих, коли виникають так звані міжетнічні симбіотичні зв'язки між різними етносами, до зв'язків, що постають на засадах так званої негативної "компліментарності"

[Життя етносу 1997: 60]:

Знаєте, я хотіла вас спитати... ну... люди мають різні національності... ну, то у вас теж: є своя нація... я не знаю, як це сказати... я дуже добре ставлюсь до вашої нації...

Дякую, відповів я. Цю націю можете називати євреї.

От, от євреї! - вигукнула співрозмовниця, вражена мою відвертістю. Ви не ображаєтесь на це слово, а кажуть, що багато хто з вашої нації ображається.

Ображаються на слово жид, відповів я, відчуваючи генетичну втому від цієї багатовікової бесіди євреїв з аборигенами всіх країн світу | Опудало 1997: 369].

Сучасна художня література прищеплює необхідність, культивує потребу жити не манкуртами - без духу, без мови, а національно свідомими людьми. Історичні події зумовлюють зміну ментальних настанов, на одне з чільних місць виходить прагматизм, проте не можна у явити сучасний світ поза лояльним ставленням людини до свого етносу .

БІБЛОГРАФІЯ

- Бацевич 2004 - Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. К.: Видавничий центр "Академія", 2004. - 344 с.
- Життя етносу 1997 - Життя етносу: соціокультурні нариси: Навч. посібник / Б. Попов, В. Ігнатів, М. Степико та ін. К.: Либідь, 1997. - 240 с.
- Квіти 1997 - Квіти в темній кімнаті: Сучасна укр. новела: Найяскравіші зразки укр. новелістики за останні п'ятнадцять років / Упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка. - К.: Генеза, 1997. - 432 с.
- Малюга 2004 - Малюга Н. Національний характер іронічними очима сучасного українського письменства // Література. Фольклор. Проблеми поетики: 36. наук, праць-Вин. 18. Ч. 2: Питання менталітету в українській літературі / Редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. - К.: Акцент, 2004. - 740 с.
- Опудало 1997 Опудало: Укр. проза, сатира, гумор, іронія 80-90-х років двадцятого століття / Упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка. К.: Ге-пеза. 1997. 384 с.
- Піскунов 2002 - Піскунов В., Піскунов С. Сон демографічного розуму, або Чи може етнографічна політика в Україні не враховувати інтересів українського етносу? // У рок української. - 2002. - № 8. - С. 6-9.
- Скуратівський 1992 Скуратівський В. Наш національний феномен / Берегнія. - 1992. -№ 1. -С. 5-12.

Тетяна Марченко

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ ХУІІ-ХУІІІ СТ. У КОНТЕКСТІ РОМАНТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ: ПРОБЛЕМИ РЕЦЕПЦІЇ

Початок ХІХ століття, який пройшов у літературі під знаком активного становлення романтизму, започаткував багато цікавих культурних явищ і процесів. Всі вони зумовлені центральними постулатами романтичної естетики. Так, загальновідомо, що ідея народності, національно-самобутнього мистецтва стимулювала процес збирання, вивчення і популяризації фольклорних творів. У багатьох романтиків серйозне захоплення фольклором поєднувалось з інтересом до історії. Ця двоєдина спрямованість творчих прагнень є водночас і